

विचारशीलता

२४ जून, २०२६करिता

गुरुमाई चिद्विलासानंद यांनी प्रदान केलेला सद्गुण

बेन विल्यम्स यांच्याद्वारे लिखित भाष्य

जून महिन्यात श्रीगुरुमाईंनी सिद्धयोग्यांना आणि नवीन साधकांना अध्ययन करण्यासाठी सद्गुणांचे जे तेजोमय नभोमंडल प्रदान केले आहे, त्यात त्यांनी आपल्यासाठी एक नवीन तारा प्रकाशित केला आहे. श्रीगुरुमाईंनी २४ जून या त्यांच्या जन्मदिवसासाठी जो सद्गुण प्रदान केला आहे, तो आहे 'विचारशीलता.'

चला, नभोमंडलातील या उत्कृष्ट ताऱ्याचे, या सद्गुणाचे अन्वेषण आपण सर्वजण मिळून करू या, जेणेकरून तो ताऱ्यांनी आच्छादलेल्या आपल्या बोधरूपी आकाशात तेजस्वितेने चमकावा.

प्रत्येक शब्दाच्या काही सूक्ष्म अर्थछटा असतात, आणि हे त्या शब्दाच्या मूळ भाषेचे वैशिष्ट्य असते. हीच गोष्ट हिंदी [तसेच मराठी] भाषेतील 'विचारशीलता' या शब्दाच्या बाबतीतही आहे, जो 'विचार' आणि 'शीलता' हे दोन शब्द मिळून तयार झाला आहे. 'शीलता' या शब्दाचा अर्थ आहे, 'एखादे गुणवैशिष्ट्य, स्वभाव वा प्रवृत्ती असणे.' 'विचार' हा शब्द दर्शवतो चिंतनमनन, सारासार विचार, समंजसपणा, तर्क आणि विवेक. 'विचारशीलता' हा संयुक्त शब्द एका अशा व्यक्तीचे वर्णन करतो, जी चिंतनशील व सखोलपणे आत्मपरीक्षण करणारी असते, जी कुशाग्र बुद्धीने व सजग बोधासह जीवनात मार्गक्रमण करणारी असते, जी समजून-उमजून विचार व कार्ये करणारी असते.

एखाद्या शब्दाचा अर्थ चांगल्या प्रकारे समजून घेण्यासाठी, निरनिराळ्या दृष्टिकोणांतून त्याकडे पाहायला मला आवडते—याचे विशेष कारण म्हणजे, एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत एखाद्या शब्दाचा अनुवाद करताना त्यासाठी नेमका व अचूक शब्द शोधणे हे कार्य नेहमीच साधे-सोपे नसते. आणि 'विचारशीलता' या शब्दाचे भाषांतर करतानाही अगदी असेच होते आहे.

असे असले तरीही, 'विचारशीलता' या शब्दासाठी जो इंग्रजी शब्द आहे, *thoughtfulness* [थॉटफुलनेस] तो 'विचारशीलता' या शब्दाच्या अर्थाचे एक सहजसुंदर अनुमान प्रस्तुत करतो. विचारशीलता म्हणजे अशी क्षमता, जी सर्व प्राण्यांमध्ये उपजतच असते, परंतु जागरूकपणे हिचा विकास केल्याने आणि विद्यार्थिभाव बाळगल्यानेच ही वृद्धिंगत होते.

तथापि, आपल्या सद्यस्थितीतील जगाच्या वातावरणात विचारशीलता ही अधिकाधिक दुर्मिळ होत चालली आहे.

तुमच्या हे लक्षात आले आहे का ?

ही परिस्थिती काही अंशी, लोकांमध्ये व समुदायांमध्ये विभाजन करणाऱ्या व त्यांना एकाकी करणाऱ्या विविध तंत्रज्ञानांचा तसेच विचारसरणींचा वेगाने होणारा प्रसार याच्याशी निगडित आहे. या पृथ्वीसोबत आणि आपल्या इतर सहकाऱ्यांसोबत परस्पर तसेच सौहार्दपूर्ण संबंध प्रस्थापित करणे हे नेहमीच एक उदात्त कार्य ठरले आहे—असे संबंध ज्यांची पाळेमुळे सहनशीलता, ग्रहणशीलता आणि समजूतदारपणा यांच्यामध्ये रुजलेली आहेत. आणि हा एक असा उद्यमदेखील आहे, ज्याची आत्ताच्या काळाला नितांत गरज आहे.

आपले जीवन उत्तरोत्तर त्या तंत्रज्ञानांनी वेढले जाते आहे, ज्यांमुळे आपले केंद्रण सीमित होते आहे आणि आत्मकेंद्रित होण्याची म्हणजे स्वतःच्याच विश्वात हरवलेले असण्याची व स्वतःचाच विचार करण्याची प्रवृत्ती वाढते आहे—याचा अर्थ आहे, इतरांशी आपण ज्या सौजन्यभावनेने किंवा त्यांची काळजी घेण्याच्या भावनेने वागू शकतो, त्याऐवजी 'मी-माझे' या संकल्पनेला प्राधान्य मिळू शकते. अशा परिस्थितीला तोंड देत असताना खचून, थकून जाणे हे अगदी साहजिक आहे. खरे तर, आपल्या दैनंदिन जीवनात आणि जगात जे काही घडते आहे, ते पाहता *अविचारीपणा* आपल्या जास्त परिचयाचा असू शकतो, जो विचारशीलतेच्या अगदी विपरीत आहे.

भारतीय परंपरेतील दार्शनिक युक्तिवादात [अर्थात शास्त्रार्थ करताना] एखादा सिद्धान्त स्पष्ट करण्यासाठी निराकरण करणे किंवा नाकारणे ['नेति-नेति' किंवा 'अपोहवाद'] ही पद्धत सामान्यतः वापरली जाते. एखाद्या कुरणात चरत असलेल्या गायीची अचूक ओळख पटवण्यासाठी, ती *घोडा नाही* याची आधी खातरी करून घेणे उपयुक्त ठरेल. त्याचप्रमाणे 'विचारशीलता' काय आहे आणि तिच्या अंतर्गत काय-काय समाविष्ट आहे, हे पूर्णपणे समजून घेण्यासाठी, आपण आधी हे पाहू की, विचारशीलता काय नाही.

एक अविचारी मनुष्य त्वरित आपले मत बनवतो. तो स्वतः, लगेचच निष्कर्षाला पोहोचतो. तो अतिशय आत्मविश्वासाने लोकांचे मूल्यमापन करतो. यानंतर बऱ्याचदा तो मनातल्या मनात अनेक निर्णय घेतो—मुख्यत्वे तो लोकांच्या जुन्या सवयी आणि त्यांनी वारंवार केलेले आचरण पाहून स्वतःच हे अनुमान लावतो की, ते कसे वागतील व याच्याच आधारावर तो लोकांविषयी आपले मत बनवतो. लोकांचे अशा प्रकारे वर्गीकरण करणे हे वरवर पाहता 'कुशलतापूर्ण' जरी वाटले, तरी प्रत्यक्षात यामुळे आपला वेळ आणि आपली ऊर्जा या बहुमूल्य संसाधनांचा अपव्यय होतो. असे घडण्याचे कारण म्हणजे, आपल्याला आपल्या मनात जग जसे दिसते, त्याच्याशी संघर्ष करताकरता अविचारीपणा आपल्याला दुःखकष्टाच्या जाळ्यात अडकवत जातो. सुदैवाने, याच्या अगदी विपरीत दृष्टिकोणही आहे, जो आपल्यासाठी उपलब्ध आहे : विचारशीलता—प्रत्येक व्यक्तीकडे या सहानुभूतीपूर्ण भावनेने पाहणे की, ती एक अशी विकसनशील व्यक्ती आहे, जी दिव्य शक्तीचे साकार रूपदेखील आहे.

विचारशीलता, आणि सर्व सद्गुण ज्यांवर आपण या महिन्यात चिंतनमनन करत आहोत व जे आपण आचरणात आणत आहोत, ते सिद्धयोग मार्गाचे लक्ष्य साध्य करण्यासाठी अत्यावश्यक आहेत; आणि ते लक्ष्य आहे, जीवनमुक्ती म्हणजे याच जीवनात मोक्षप्राप्ती. हे सद्गुण सिद्धयोग मार्गावर जिवंत होतात, कारण त्यांचा विकास करण्यासाठी आपण करत असलेल्या प्रयत्नाचे श्रीगुरुकृपा, सिद्धपरंपरेचे आशीर्वाद आणि सिद्धयोग संघममध्ये निहित प्रज्ञानाचा स्रोत व पाठबळ यांच्याशी घट्ट नाते आहे.

माझा असा अनुभव आहे की, आपण निरंतर सिद्धयोग साधनेद्वारे जेव्हा जागरूकतेसह स्वतःवर कार्य करतो, तेव्हा काहीतरी असामान्य घडते. मन लवचीक व मृदू बनते. श्वासोच्छ्वास सहज होतो.

आपल्या मनात सतत ज्या प्रकारचे विचार घोळत राहतात व जे आपल्या मानसिक जगताला आकार देतात, त्यांमध्ये अशी प्रवृत्ती असते की, कालांतराने ते आपली लवचीकता गमावतात व ठाम विचारसरणी बनतात. परंतु, ज्या मनात मंत्र स्पंदित होत असतो, जे मन मंत्राच्या अक्षरांतील सर्वोच्च स्पंदनांनी व्याप्त असते, अशा मनाचा गुणधर्म निराळाच असतो. जे मन ध्यानात निमग्न असते, प्रशांतीच्या उत्कृष्ट शक्तीमध्ये लीन असते, त्या मनाचा गुणधर्म निराळाच असतो. जे मन श्रीगुरूंच्या शिकवणींद्वारे, ज्ञान व कृपारूपी अमूल्य अशा सुवर्णसाठ्याद्वारे परिशुद्ध झालेले असते, त्या मनाचा गुणधर्म निराळाच असतो. असे मन ऊर्जेचा एक असा स्रोत बनते, जो नित्यनूतन होत असतो.

रोमन कवी श्री. ओव्हीड यांनी दिलेल्या एका उपमेवर आधारित असलेली ही म्हण तुम्ही कदाचित ऐकली असेल : “थेंब-थेंब पडणारे पाणी दगडालाही झिजवते, ताकदीच्या जोरावर नव्हे, तर सातत्याने ठिबकत राहिल्याने.” सातत्यपूर्ण आत्मनिरीक्षण आणि आध्यात्मिक साधना यांच्याद्वारे आपल्याला असा एक मार्ग मिळतो, ज्याच्याद्वारे आपण असे मन विकसित करू शकतो, जे विचारशीलतेने चमकते. आपल्याला मनाचे मूळ शुद्ध स्वरूप पुन्हा प्राप्त करायचे आहे, आणि आपण ते आनंदाने करतो. आपल्याला मनाचा खुलेपणा व त्याची ग्रहणशीलता प्रकट करायची आहे, आणि आपण असे करतो अधिक सखोलतेने ऐकण्याद्वारे. आपल्याला मनाची विवेकशीलता व त्याची जिज्ञासा जागृत करायची आहे, आणि आपण असे करतो वर्तमान क्षणाच्या प्रेमात पडून. या प्रक्रियेद्वारे आपण त्या संकल्पनांपासून मुक्त होतो, ज्या आपल्याला सीमित करतात. मग आपल्याला आपल्या प्रयत्नांची भरभरून फळे मिळू शकतात. या ज्योतिर्मय सद्गुणाविषयी आपल्यामध्ये उपजतच जे सामर्थ्य आहे, त्याचा आपण भरपूर लाभ घेऊ शकतो.

कालांतराने आणि योग्य प्रयत्नांच्या प्रवाहासमवेत राहिल्याने विचारशीलता ही आपला स्वभावच बनते. आणि जेव्हा-जेव्हा आपल्याला असे आढळून येईल की, आपल्या जीवनातील तिची उपस्थिती कमी झाली आहे—जेव्हा हा सुंदर सद्गुण बराच काळ उपयोगात आणला गेलेला नसतो—तेव्हा आपण त्याला पुन्हा जागृत करू शकतो. आपण या गोष्टीकडे लक्ष देऊ शकतो की, प्रत्येक दिवशी आणि प्रत्येक रात्री आपण सतत विचारशीलतेची निवड करत आहोत, की नाही. जसजसे आपण विचारशीलता हा अमूल्य सद्गुण आपल्या अंतरी धारण करत जातो आणि जसजसे आपण तो आपल्या आचरणात आणत राहतो, तसतसा तो आपल्याला अशा जीवनाकडे घेऊन जातो, ज्यामध्ये सखोलता असते आणि जे अर्थपूर्ण असते. विचारशीलता ही विचारशीलतेला आकर्षित करते; आपण जेव्हा समजूतदारपणे आणि सद्भावनेने आचरण करतो, तेव्हा जगदेखील आपल्याला हे गुण परत करते.

श्रीगुरुमाईच्या जन्मदिवसाचा हा सद्गुणरूपी उपहार आपण संपूर्ण हृदयासह ग्रहण करू या. आपण विचारशीलतेच्या शक्तीचे अन्वेषण करू या आणि पुन्हापुन्हा करत राहू या; विचारशीलता जी सद्गुणांच्या आपल्या नभोमंडलातील एक चमचमता तारा आहे. तिचा बहुरंगी प्रकाश आपण आपल्या हृदयातील अंधाऱ्या कानाकोपऱ्यांमध्ये हळुवारपणे पसरू देऊ या, या संपूर्ण जगामध्ये तो पसरू देऊ या. एका वेळी एक पाऊल उचलत, एका वेळी एका सद्गुणाचा विकास करत, आपण हे जगत प्रकाशाने व्यापून टाकू शकतो.

विचारशीलतेसाठी अभिकथन :

मी विचारशीलतेची ज्योत
उज्ज्वल आणि प्रज्वलित ठेवण्यास वचनबद्ध आहे.

[अभिकथन—ते कथन ज्याचे जागरूकतेने पुन्हापुन्हा उच्चारण केले जाते, जेणेकरून ते आपल्या
चेतनेत खोलवर रुजेल.]

©२०२६ एस. वाय. डी. ए. फाउंडेशन®. सर्वाधिकार सुरक्षित.